

ACC. N:R M. 14700: 1-43.

Landskap: Blekinge Upptecknare: Ellen Lvanström, Malmö
Härad: Bräkne Berättare: " " (m fl; se uppt. bladen)
Socken: Hällaryd Berättarens yrke: fru
Uppteckningsår: 1959 Född år 1898 i Hällaryd

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Begravning. s. 1-43
(foto av likvagn sid. 43.)
neg. saknet.

LUF 70

Begravning.

Dödsbudskapet. Det var inte brukligt i skärgården att ett dödsfall beaktgjordes genom särskild budskickning. De närmast boende såg när det hade hängts upp lakan för ett fönster och visste då att någon var död. Anhöriga som inte bodde i närheten underrättades genast. Att någon särskild person anlätats som bud är ej omtalat. Bruket att flagga på halv stång för att tillkännagiva dödsfall förekom inte förrän på 1920-30-talet. Flaggstänger förekom sparsamt före den tiden. Dödsannonser förekom från skärgården i mestaka fall från 1905. Vilka som började är osäkert. Skärgården hade ingen överklass. Frykta bjudningsbrev knappt före 1930. Till begravningen bjöds i första hand släkten samt vännen och grannar. "Jag får beklaga din sorg" var det vanligaste uttrycket. Och så tillfogades det några ord lämpade för tillfället. Var en gammal människas död kunde det sägas: "Det var godt att

1.

Luf. 70

han fick sluta," var det en ung människa: "hans tid
var väl inte längre," ett barn: "det var ett lån,"
eller något i den stilen. Ofta med tillägg som uppman-
de att inte "klandra Herrans gärningar," genom att ge
sorgen alltför våldsamma uttryck, vilket ansågs
sparsande. Inte så att det ansågs sträva den döttes frid,
därom har det aldrig sagts något. Från kvinnor har det
berättats om att de sajade så våldsamt när de mistat
var sitt litet barn, det var i ingens fall fråga om
enda barnet. Båda fick suvarn var sitt barn som i
det ena fallet var sinnessjukt, i det andra sjukligt
sitt kropp och då saades det: "de skulle väl ha något
skaff." Den döde. Det var vanligt att åtminstone en
psalm vers lästes. Att tillsluta den dödes ögon tillkom
någon av de närmast anhöriga som var närvarande.
Det var vanligt att lägga pringar på ögonlocken. Om
det hups allt inte gick att på ögonen lyckta saades
2 det att den döde "littade efter någon" = att det snart

skulle bli dödsfall i släkten. När upptäcksmannen mor-
mar dog 1932 var det uppt. som slöt hennes ögon och
lade pengar på dem. Det råkade bli det ena ögat något
öppet. Tre mån. senare dog uppt. för av hjärtslag.
En äldre kvinna frågade då: "littade mormor"?

För att trycka ihop munnen bands en duk under
hakan och knäts uppe på huvudet eller ~~ett~~ en psalm-
bok lades under hakan. För övrigt lades inget före-
mål på den döde, i senare tid. Någon hinne f. efter
dödens inträde flyttades kroppen till ett sofflock,
där den tvättades, kamrades, rakades om ~~vi~~ det var
en man. Den som utförde rakningen skulle ha rak-
kniven sedan som gåva. Tvättningen utfördes oftast
av de närmaste. Om dessa inte hade dörwise = mod
till det anlätades den kvinna som senare skulle
"klä" liket. I samband med tvättningen i födes den
döde rent linbygg resp. skjorta, kroppen lades tillrätta,
och ett lakan breddes över. Så fick den ligga tills

Svepingen skulle äga rum. Den dödes bädd tömdes, hatten i madrassen brändes upp, övriga sängkläder vädrades, sängen skurades ren. Mot lighthouse sattes det in enris. Svepning. Denna utfördes i samband med att liket lades i kistan, som ännu 1910-15 beställdes av smickare på fastlandet. Före beställningen togs alltid mått av den dödes längd. Det var nog med att smickaren inte lät liket ligga på kistan någon natt, då blev det varligt på hans verkstad, den döde skulle prova kistan ansågs det. Likkläder = svepning kunde köpas färdig redan 1905, en liten sybehörsaffär i Karls-
hamn tillverkade dem. Senare när kistorna köptes färdiga i Karlshamn tillhandahöll likkistaff. även svepningar. För Hallå i de närmaste åren däromkring var det "Olofas Elin," Elin Nilsson f. 1870 som klädde liken. Huru liken kläddes innan färdigsydd svepning fanns att tillgå är okänt för uppbeckmaren. Att tynliga, resp. skjorta fanns liggande att användas för den döde var inte ovanligt.

Bruddgummsshjortan har inte uttalats i det samman-
hanget. En äldre kvinna var man dog på lasarettet
1926 hade först talas om att där lades liken nakna i
kistan under svepmningen. Varför hon lät sig se fotsid
shjorta åt honom och senare lät hm se ett linsbygg åt
sig själv i samma modell. Uppbucknaren sydde den,
och iklädde henne den 1938. Att någon tagit i kistan i
sina gångkläder har aldrig uttalats. Strumpor skulle
den döde ha på, det var gammal sed, men bortglömd
vartefter. I de fall där uppt. svept lik kom strumpor
till användning när det gällde anförvakter.

Lövliga fall har detta bruk ej ifrågasatts eller omnämnts.
För öv. kan nämnas att 1942 dog i uppt. hm, Norrköpings-
brakten en moder b. uppt. Distriktsläkarskan gjorde
likbesiktning och sade då: "Ni sätter väl strumpor på
henne"? "Ja sätter alltid strumpor på de lik jag sveper",
sillade hon. Huruvida detta amars var brukligt på den
5 trakten eller hm först sedan sedan med sig blev

det inget sagt om. Hon var f. i Asarum, Blekinge
gissningsvis omkring 1910. Någon klut på huvudet har
varken iakttagets eller hört uttalas, vare sig för
kvinnor eller män. När kirlan kom hem lades den
döda däri och "kläddes" = den köpta svepsningen lades
på och arrangerades så prydligt som möjligt.
Smyckningen var gröna kvistar, ofta myrten som
lades oväntat på bärkäcket, en blomma sattes i den
dödes hand. Det skulle vara i den vänstra handen
sade en äldre man till uppt. 1924, "vi skall väl
kopplas på ett återseende", tillade han. Srepsning
för man hade ibland vit rosett under halsen, för
kvinnor var det mera med spekar ell. brodyr
vid halsen. Att unga flickor klätts som brudar har
aldrig uttalats. Några åtgärder för att den döda ej
skulle gå igen har verkligen ej förekommit, uppt.
har aldrig hört något därom. Om det har hänt så
har tydligen det skett i lyktket. Att söka bot

för sjukdom, lyte etc. förkom ännu på 1920 talet. Beträffande lyte så lades oftast ett plagg som den sjuke haft på sig, i kistan, varvid den som lade ner det bad den döde vara snäll och ta med sig detta i graven. Ringar och smycken, oftast var detta kvinnans örhängen, togs alltid bort från den döde.

Likhammare. Här till användes mycket finger, i vanliga fall vänster handen. På sommaren lär det ha hänt att kistan ställdes i en brödsal. Den kunde då också ställas i en sjöbod. Lakan hängdes alltid för frukten i likrummet, var detta ett mindre rum kunde väggarna kläs med lakan och så. För övrigt kunde prydnader placeras bort från hyrår etc. vita dukar lades på, o.s.v. för övrigt efter vurs och ens förhållande. Kistan skulle ställas tängs med golvbräderna, varför, sades inget om. Kistan ställdes på pallar eller bänkar. Ljus ställdes på ett litet bord vid kistans huvudända, men

tändes först när liket skulle läsas ut. Tills lik-
klädseln höjde också en duk att täppa över ansiktet.
Det var vanligt att gå och "se liket" i nytt. barndom.
Om det skulle vara en bekräftelse för den døde eller
ett slags deltagande i de efterlevandes sorg är oviss.
Någon motivering har nytt. aldrig hört, har nästan endast
ett par gånger varit med om detta, som barn.
Därför att mor ansåg att det var inget lämpligt för barn
att se. De gånger jag var och "såg liket" var det i sällskap
med en moster, utan mors vetskap. Sena fallet var det
"gamla morfar", mormors far d. 1910. Fraktering förhvar
iakt. Den som såg någon som var död skulle vara vid
liket, då skulle de "slippa se det sen" i bet. minnes-
bilden skulle förläknas. Likvaka har aldrig om-
talats. Historia. De kistor som användes fram till
1940-talet var till utseendet ungefär lika den som
på bild 23 sid. 175 finns i boken "Vår döden
8 gästar", Hagberg. På den senare typen är boken lagd.

Kistan var alltid svart, utom för småbarn där var den vit. De kistor som beställdes hade inga beilag eller handtag. Tillverkare för skärgården var torp-
ä/snickaren "Johan på Bruket" = torpet Tegelbruket,
Grönsberg, f. 1845. Snickare Artbalm i Karlskrona var
troligen den som först började tillhandahålla likkistor
utan föregående beställning och firman är i den
branchen fortfarande, årtal när den började kan
ej anges. När uppt. morfar dog 1918 gjordes kistan av svan-
nämnda Johan, men då fanns det också färdiga
kistor att köpa. Färdiga som den døde i birstiden låtit
dra ut och sedan förvarat lades ned i kistan, att det
lades ner andra ägodelar, brännvinsflaskor etc. har ej om-
talats. Om t. ex. slöt lades i kistan i magiskt syfte så
gjordes väl detta i hemlighet. Hyvelspån fanns i kistan
när den kom från snickaren, senare kom träull i st.
att användas som underlag och att stoppa i den kudda
9 som lades under den dodes huvud. Vad som ev. kan ha

hittats av dylika föremål i samband med gravgrävning
är ej bekant. När begravningsgästerna samlats fick de
vanligen kaffe. Därefter samlades de i likrummet för att
se den döde, sedan lades locket på kistan spikades
fast när det var beställt kista, i de köpta fanns skruvar
för fastsättning av locket. Likbår. Har aldrig omfattats.

För skärgårdens vidkommande behövdes knappast någon
södan, då det var helt kort väg från boningshusen ner
till byggan. För transporten från Matrik till kyrkan
kunde vagn ha använts, de smekte 100 åren i varje fall.

Efter som uppt. mormor f. 1849, pålitlig berättare, betr. hur
det var förr, aldrig sagt något om att liken barits på
bår. Förmodligen var det en vanlig arbestvagn som kom
till användning, innan riktiga likvagnar kom i bruk.
När detta skedde kan inte sägas exakt, möjl. kan upplys.
därinn iaktas senare. Det fanns 2 likvagnar i socknen
för den södra delen ägt av lantbrukare Petter Nilsson i
Matrik, senare av hans son på samma gård.

Gårdens hästar drag likvagnar, 1 par. Att det skulle vara skadligt för hästarna har ej räknats, däremot att hästarna ibland förfällt att ha "lungt lass" och var svettiga när de kom till kyrkan, fastän liktåget körde sakta. Hästarna var inte smyckade. Likbit från Karlshamn användes i något fall vid begravningar i Hallaryd från 1930. Huruvida det nu finns likbit i socknen är okänt. Likbiten från Karlshamn användes när uppt. far begravdes 1932. Med bit fraktades liken från skärgården till Matvik. Detta kunde vara mycket besvärligt vid storm och vid islossning, men några olyckor i samband därmed har inte hänt.

Det var allmänt känt när någon som brukat gräva över Herrans väder stod "ovan jord" så stormade det. Utfärdstal. Skärgården är nu i det närmaste upfärdad, och huruvida sedan att "läsa för liket" förekommer där nu är okänt. Så långt uppt. minns tillbaka var det Sven Abrahamsson på Mula som läste för

liken på de närmast belägna vägar. Han var finare.
Någon särskild benämning på honom förekom inte.

Prästen har aldrig hämtats till skärgården för att läsa
ut lik. Något skrivet tal har aldrig ha funnits.

Om svanmännada Sven Abrahamsson sädes det att han
alltid började sitt tal med orden: "aposteln Paulus
säger låtom oss läsa den döde till graven", och för
öfrigt var talat helt kort. Som avslutning sjöngs en
psalm vers, av någon begravningspsalm. På senare
tid kunde någon prästkyrklig predikan, svenska
missionärsförbundet, anlitas för utläsningen. Sommar-
tiden kunde kistan bäras ut från likrummet före
utläsningen, som skedd efter att locket spikats
på. Kistan fördes ut genom förstuddörren så vitt
det var möjligt. I det fall att kistan stod i en liten
kammare kunde det vara mycket besvärligt att få
ut den. Förr fanns på det större förrummet en dörr
ut i det fria och då var det lätt att få ut kistan.

Den bars med fötändan främst, det var så självklart att ingen frågade varför. Att något kastades efter kistan har aldrig omtalats. De som var bejundna till begravningen som härare bar också kistan ut ur huset. Begravningsprocession. Någon bestämd ordning som skulle iakttagas förekom inte. De sörjande gick närmast efter kistan både när den bars ner till bryggan och när den bars till graven.

Bruket av prestaver förekommer och numera äger församlingen två prestaver, stänger med tofflar av svart kläde. Uppbudsmanen såg den första gången 1942, 1940 fanns de inte. Men det har alltid vid alla begravningar gått två personer för kistan och de kallades prestaver, eller det rades att de prestaverade. Dessa personer skulle var i ungefär samma ålder som den döde. Gravkör i begravningsläget, sångare för läget, ljuda gråterkor musikkar, soldat begravningar, inget bekant.

Kvinnor och barn gick med, barn endast om det var någon av föräldrarna som var död. Män och kvinnor gick tillsammans, fram till gravsten. Upphåll på vägen och svärskenar obekant. De prustaverande åkte för likvagnen till kyrkan, sedan kom vagnar med de närmaste släktingarna.

Ankomst till kyrkan. När likläget kom till kyrkan fick kistan stå kvar på likvagnen tills ringningen började. Prästen och klockaren mötte vid grändarna, på särskild begäran, de gick bredvid varandra. Klockaren sjöng alltid, "jag går mot döden var jag går". Det skulle officiellt inte kosta något detta att prästen och klockaren mötte.

Men uppt. har sett att prästen fått matlaga pengar. Själva har uppt. aldrig blivit avkrävd någon avgift för detta, vid föräldrars begravning. Humörda detta bruk förkommer än är obekant. I de flesta fall är liksom

14 numera bisatta i gravkapellet och när de bäres

därifrån till kyrkan förekommer ingen framfjuning.
Själspjällingars begravning, gång runt kyrkan med
kistan eller runt gravarna, obekant.

Jordfästning. Söndagar och fredagar var
begravningsdagar, fredagen var expeditiönsdag.
För skärgårdens del ägde de flesta begravningarna
rum på söndagar, före gudstjänsten. Få gånger
uppt. över var en jordfästning i kyrkan var 1932
när mormor begravdes. Möjligen hade tidigare någon
av socknens mera framstående män män jordfäst i
kyrkan, men inga andra. Något före 1940 uppfördes
ett gravkapell, jordfästning kunde äga rum där
någon gång. Numera sker alla jordfästningar i
kyrkan, utan angift. Kyrkan pryds inget extra
annat än möjl. på särskild begäran.

15 Beträffande likpredikan har uppt. aldrig hört talas
om sådan. Förr höll sig prästen ihållt till ritualen
vid jordfästning och inget tal därefter. Men det är nu

i Hållanget är bekant för upptecknaren. Samma bek. tal
i kyrkan, vid gravar talar ibland vännen och andra, när
denna sed började bli mera allmän, 20-30 taled run-
geför. Att någon mer än prästen kastade mull på kistan
bekant. 1920-30 taled började det förkomma att de
sörjande kasta mer blommar i gravar. Efter jordfrötn.
i kyrkan, i samfund med bögmässa, förs kistan till gra-
ven i rummet gudstjänsten börjar. Särskilda plater i kyrkan
för de sörjande förkam ej. Möjligen satta de sig i nå-
gon av de första bänkraderna, längre fram än vid
andra kyrkbesök. När tackröpliken kom tillhörs för
den döda brukar nu de sörjande sitta medlutade,
för öfrigt deltar de i gudstjänsten som vanligt.

Personalier, bekant. Äjälaringning. Förlopp medel-
bart sedan dödsfallet blivit anmält, skedd detta
på e.m. ringdes följande dag. Alltid kl. 10. Kyrko-
väktaren här utfört ringningen så långt uppt. minns.

16 Före ringdes det 20 min. nu 10 min. Avgift 2 kr.

För fattiga ringdes bara med en klocka. Hur det markerades om den döde var man kvinna eller barn, saknas uppg. om. Gravöppningsringning har förekommit, ockant när det upphörde. Det var vanligt att äldre kvinnor stannade upp i arbetet och höjde huvudet, när det ringdes själaringning, vid lämplig vänd höides kyrkklockorna ut till skärgården. Begravningsringning. Särmed anses väl vad som kallades "ringa upp liket" - ringning med en kista bärs till gravan. Som avslutning på jordfästningen sjöng alltid klockaren: "jag går mot himlen vart jag går", varefter i kyrkklockorna. Särskild avgift förekom holligen ej, kyrk väktaren ringde. Facksägelse ringning, ockant. Ringning efter tillgämnagivande av dödsfall vid gudstjänst förekommer inte. Åkerfärd. För loss samma väg som till kyrkan, något annat därn ej outtalat. De säjande äkte först på huvvägen, de påstannade sist. På huvvägen höides det i normal fart, ej stop

Särskilt fört. Förbud av liktåget. Inget särskilt sagt därom. I de fall någon "fyg lydar" så talades sådant g. om förän det ev. slagit in. Förri har det berättats om att klokkorna gick stika lätt ell. lungt när det ringdes för lik. Nuvarande kyrko-vaktmästare vet inget därom.

Begravningskalas. En hederlig begravning åtnötnade väl envar att få och de efterlevande vill gärna göra en sådan för att hedra den avlidne. När nypt. morfar var död 1918 sade hans syster till mormor: "jag ska ägna dig så länge jag lever för att du gjorde en hederlig begravning" Ägna = hedra. Begravningskalasen fick väl sedan bli olika efter vad var och en hade råd till. Ingen särskild benämning på dessa kalas. Ur en beuppteckning från 1793 efter Nils Mattsson Joggström d. 1791 och hans hustru Anna Jakobsdotter d. 1792, beuppt. hållt samtidigt för båda. Liketal till prästen 2:32, till klokkaren 1: ringning och gravning 0:16, för dihhista inberäkn.

bräder och arbeta slön 1:16, inköpta matvaror 3:39, öl och brännvin 6: Samma belopp för båda begravningarna. Så långt uppt. minns fick begr. gästerna endast kaffe för anfärden och maten när de kom från kyrkan. På 1920-talet förekom det att begravningskalaset hölls före anfärden till kyrkan och att gästerna sedan för hem var och en till sig. ^{därför} Det var bönder på fastlandet som började, men detta bruk blev snart bortlagt. Det såles att gästerna tog sig för mycket till hästa så att det inverksade störande vid den efterföljande jordfästningen. För den snare meningens sammanseendighet kan uppt. ej garanteras. Detta bruk förekom aldrig i skärgården. Pärskild vörd har ej omtalats. Till begr. lyöds släktingar, även mera avlägsna om det skulle vara stor begr., annars de närmaste. De närmaste grannarna lyöds och sedan sv. sedan väner till familjen. Vid dåligt väder,

19

t. ex. storm eller isbesvärigheter följde endast de
närmast sörjande av kvinnorna med till kyrkan.
De ^{övriga} som mött upp i sorgeluset före anförden gick då
hem och återvände när begravningsföljet kom tillbaka,
för att delta i kalaset, som alltid hölls i sorgeluset.
Vintertiden alltid i slugen = vardagsrummet, det enda rum
som hade eldstad. För maskerade inte sörjen annat än
genom att gardinerna drogs fram så att de täckte hela
fönstret, några speciella sörjprydnader förekom inte.
Även den fattigaste bjöd begravning Gästerna på mat.
På vintern var luftfisk "gillismat" och avelsk var den
vanligaste köttretten, efterretten, vanligen fruktsoppa.
Bisquit kunde också förekomma. Något eg. smörgälsbord
var inte vanligt i uppt. kammar, men det kunde före-
komma t. ex. bruna böror ell. makaroner med kött-
bullar ägga kaka = omelett i form, suppris, inlagd
sill och dyl. förekom inte. När uppt. morfar begravdes
20 1918 bjöds Gästerna först lunch och pastajer när de

Kam från kyrkan. Därefter maharoner m. köttbullar,
därefter kött touk, ~~soups~~ och därefter stek, samt ris-
gröt och fruktsoppa, smör och bröd och ost samt
kött åt friskorn och så. Kokerkan kom flera dagar i
förväg för att vara med att handla och sedan för-
bereda kalaset, t. ex. baka vetebröd och småbröd.

Som kokerkan anlätades i uppt. barndom "Kölja-Bengtson"
hustin till klokkaregårdens arrendator, i Kölja, Hållaryd.
Senare var förbruknämnda tik sveperkan tulin Nilsson på
Hållå flitigt anlätad i fall det inte var fråga om allt för
stora begravn. Kokerkan på morfars begravn. var Johanna
i Hållaryd, en "storkokerkan". Tälde bider tillkoma
det kokerkan att klä liket. Gästerna hade förning
med sig. I uppt. mors barndom var äggkaka eller
risgrynskaka den vanligaste förningen. Risgrynskaka
skulle det vara när t. ex. den efterlevande var en ~~man~~
man. Om vetebröd och så höjde till är osäkrat. I uppt.
21 barndom och senare var förningen ett rent vete-

bröd, som beställdes i skan hos bagaren det hade ett
kors av degen som prydnad. Detta kors alltid av man-
nen, medan krukorna var en skål med mandelspan,
garnerade med svarta figurer. Vetebrödet var alltid
i en stor servett, hopknuten, var sedan i krukorna.
Sist för mandelspan kunde mandelformar användas och
vidare begravningskonfekt, endera ~~av~~ av dessa slag.
Begravningskonfekten fanns 1918 men bortglömdes ännu
närmast därefter, liksom mandelspanen. Därefter
blev det vanligare med färdor + vetebröd som fört.
Färdorna var garnerade med svart, vanligen med
ett kors. Förmidd förmidd 1929, men hur långt efter kan ej
sägas med säkerhet. Begr. konfekten sparades, togs med
hem och gavs åt barnen, som i sin tur sparade den, -
älmimstone papperst, som användes till bakmärken.
Sista stoppen av begr. kalaset var när förmiddskålar-
na gick runt, det var alltid sittande bord. Det var
22 endast kvinnorna som tog av förmidd, så vitt uppt.

minns rätt. Sedan skulle de ha "bakföring" med sig hem = en liten del av vad de fört med sig. Och kokerskan hade ett fastlagt betyg med att hålla reda på vilket som var de olika gästernas fat. Samtidigt gick en talbrik runt där gästerna skulle lägga kokerskepengar - drickspengar, 50 öre var max det minsta belopp någon kunde lägga. Kvinnorna fick ett glas vin samtidigt som förväningen gick runt. Mat serverades inte utan sattes på bordet och skickades omkring. Karlarna fick brännvin. Liten maten, men under den tid uppt. minns förskan aldrig att någon kom hem berusad från begravningar. Uppt. har aldrig närvarit vid någon slags kalas i skärgården där det drukats med snapsglas att åt fruntimmer, f. 1940. Liggarrer bjöds åt männen. Den dödes skål, obehag. Bordsbön lästes, av någon äldre man. Följande historia berättades ang. detta. Anders Olsson på Skysjö f. 1811 i Malvik, Hallands län en gång

ha sagt: "här på gubbafjällen, kan läs, = läser,
vi är inte mätta alla ännu". Begravningskalasen
kunde hålla på olika länge, beroende på om det
varit tidig mässa, kl. 10 eller sen, kl. halv 2. Men
aldrig över midnatt. Bruket att lämna någon plats
översatt vid begr. kalas, obekant, aldrig omtalat.

Nurra bjöds som regel endast på kaffe efter
begravningar. På 1930 talet började det förekomma att
begr. kalas höll utom husmet = i stan på hotell ell.
annat "matställe". Om ant. till förändringen kan inget
bestämt sägas. Folk fick ström anmärk, det skulle vara
fuxare, o. s. v. Kortspel och dans vid begr. obekant.
När begr. kalas hölls i sogethuset kunde det förekomma
att gästerna inbjöds att komma också dagen efter, ofta
var det em. då endast släktingar, då bjöds det på
resterna fr. föregående dag. Få närstående gamla
och sjuka skickades smaklitar, alltid.

24 Kyrkotjänarnas avlöning m. m.

Som förut omnämnts kunde prästen mottaga
pengar för att mäta vid grändarna. För övrigt
inget bekant om särskild avgift. Kyrkväktaren
var samtidigt ringare & gravgrävare. Ringning,
2 kr, gravgrävning, 3 kr, dessutom extra i full grav
skulle kläs inuti med granris eller om kyrkogården
skulle "kläs", då lades det granris på båda sidor
om stora gången, mellan grändarna och kyrkan.
Bärare var personer av begravningsgästerna, dessa be-
talades inte. Bärare att bja för betalning fanns ej i
socknen förrän omkr. 1935. Då betalades de med 2 kr.
per man 1940, 5 kr. I början av 1900 talet var kyrkväktar-
ens årslön 250 kr. Kokerske pengar, se föregående.
Gävor till kyrkan i samband med begravning inte
vanligt som uppt. minns. "Till minne av vår i kristi-
den käre son Per Svensson", står det på den 5 arma-
de mässingsljusstaken, på altaret i Hälla kyrka
25 skänkt av hans föräldrar, Sven Mattsson och Anna

Åstrads dtr, Hallö 1796. Det var uppt. mormors far-
fars morföräldrar. Per Snypsson var 16 år när han dog.

I houppt från 1700-talet förekommer som "de fattigas
andel" viss procent av behållningen. Pengar lär
ej ha delats ut till fattiga, mat, se föregående.

På 1930-40-talet kunde någon i samband med be-
gravning ^{lyda} på kaffe för dem som var på äldre doms-
hemmet. När urnan med stafet eft. uppt. anl.

make gravsattes på Hållaryds kyrkogård 1955, på
Kyrkostudis expeditionens dag, brändes här för ingen er-
sättning för kyrkostudens deltagande här vid, trots
att det gällde rike, sviken bar. Uppt. överlämnade en-
pengar att vidare befordras till äld. hemmet, till en
förplägnad. De som bodde vid kyrkograven brukade
ibland "risa" = lägga ut gravris på vägen, bakat
gravris som lades pryddt, när ett begravningståg
skulle komma där. De skulle vanligen ha en slat
26 slant för detta. "Risekärningarna skulle ha en

solvrskillning eller ikland någon annan "lön" t. ex.
ett förkläde eller en schallett. Avgift t. fattigkassan
se föregående. Kyrkogård. Är inhägnad dels av mur
dels av häck, ingen anordning som förhindrar över-
klättring, underhållningskyldigt, obekant.
Lund, lönn och kastanj finns på kyrkogården och för
något år sedan planterades popplar på båda sidor om
gången mellan grindarsag's "stora ingången" och kyrkan.
Särskilda ingångar för likfärd, aldrig omtalat.

Gravplatser. Kyrkogården var egentligen icke indelad
annat än av stora gången. Gravarnas placering är
mycket oregelbunden. Cent. uppt. uppfattning och kyrk.
vaktmästarrens utsaga ligger kyrkan norr - söder.

Fått höger om gången, öster om kyrkan är den del av
kyrkogården där det kändes gravplatser, på motsatta
sidan var gravplatserna fria, plats valfri, där fanns
också den s. k. "raden" där begravdes de för vilka
ingen särskild plats begärdes. Idag män gravarna

vårdades fick de vara orubbadt ganska länge
även på icke inköpt gravplats, senare har grav-
platser fått köpas också på den sidan. Men länge
sedan det är som bruket att köpa familjegrav började är
ej bekant, det förekom före 1900, fast mindre allmänt. Ingen
del av kyrkogården har nämnts som mindre hederssam,
men det sägs väl att de efterlevande hedrade sina
bortgångna autöriga men genom att köpa gravplats åt dem,
än att låta begravas dem i "raden", som väl närmast
kan jämföras med de belevningen fattigkvarter. Ingen
särskild del för begravning av barn eller i barnsäng
dröda kvinnor har omtalats. Hjörspjällingar, inget be-
kant var de begravades, inte heller om dödfödda barn
och ofullgångna foster, endast att de ställdes till kyrko-
gården. Vilken del av kyrkogården som skall anses
vara förmänsk har aldrig sagts. Av utseendet att
döma skulle detta, förstås enast gammal ha, vara
norr om kyrkan. Där ligger näml. begravda

kyrka bröden och juleldoktor L. A. V. Roos f. 1824 d. 1903
kyrkoberde Hg. Sundblad f. 1862 d. 1928. Cantor Edv.
Johansson, samt en stor del av socknens förtrouddemän.
Hållaryds mur. kyrka invigd 1878. Under den gamla kyr-
kan har funnits gravar; ur & död boken 1678, "29/3 af död-
lig farsot. Befallningsman Jonas Håkansson av Mara
f. 8/4 här i Kirken meget hederlig begravet".
Mara, mur. Eriksberg i Årjd, amorf. f. Hållaryd d. o.
(och långt senare.) Grav. När dödsfall anmälts till
prästen lämnade denne en "ringesedel", en lapp
varpå det stod skrivet "ringe för" och så namn
på den avlidne, att överlämnas till "ringegubben"
som kyrkväktaren kallades i uppt. tidigast hem-
dom. Samtidigt berättades med denne om grävning
av gravar, att antöriga grävt gravar, aldrig omtalade.
Uppt. har aldrig hört anmäla än att gravar skulle
vara 3 alnar djupa. Ben som hittades hopsamlades
29 och lades ner igen. Att bläda gravar med gravris

eller vanligt bruk. 1915, detta gjordes endast på särskild begäran, att gravar sandades ej omtalat. Graven skyfflades igen av kyrkväktaren (den dödgrävaren förekom knappast.) På särskild begäran kunde graven skyfflas igen under gudstjänsten, krausarna var för spikade fast på kistlocket, de loss och lades på graven när den var fylld. Vanligast var väl att graven annars fylldes igen dagen efter. Att begr.-gästerna skyfflat igen graven aldrig omtalat. Om för hänga gravar ingenting berättat. Att gravarna grävs i annan riktning än öster-väster ej omtalat. Ingen skulle väl ha tillätit att någon anhörig begravts i grav med annan riktning, ordet: "i väster harer salen sitt säte, i öster ligge dödmannens fötter", var välkänt. Ständigt öppna gravar har inte förekommit, enl. uppgift av nuv. kyrkoväktarämbetet. Denne är som till den en förutvarande som väl var i yrket mer än 30 år. Som en gång till uppg. anmärkte:

"gravar vill inte sjunka", det gällde en anförvants
grav. Något mera blev ej sagt och vid den tiden hade ej
någon varit läst om ell. hört talas om att detta skulle
ha någon särskild betydelse. Finnes ^{omnämnd} ~~omnämnd~~ i
"När döden gästar," i bet. den döde skulle ha fått för
sin tid. s. a. s. Nuv. kyrkovaktmästaren sade sig
ej känna till detta talssätt, eller ha iakttagit detta -
om gravar som inte sjunker. Gravvårdar.

De äldre gravvårdarna låt väl vara ett järnkors fast
satt i en sten. Sådant finns bland annat över Prosten
Sune Håkansson f. 1781 d. 1854. Han var bonden
fr. Persgårde, Hållaryd, veterligen den ende av socknens
allmoges som blivit präst. Två kors av samma typ fastän
mindre, utan inskrift, men på stenarna stod begrav-
na A.T.S. på den ena M.L.D. på den andra. Där låg
begravda Anders Fredrikson från Hållä och hans hustru
Marna Larsdotr., hon dog som änka 1873. Detta var
31 familjegrav, huruvida den inköptes redan 1873 eller

1. ee. fört när hennes son begravdes där i början
av 1900 talet är olikartad. För 1 år sedan begravdes
hennes sonson där och då upprättades en gravvård
över honom och de gamla kastades undan.
Gravstenar för män och kvinnor, ingen skillnad, för
barn en liten sten. Ingent. barnsten fanns grav-
kors av trä, numera finns visst bara ett sådant
kors. Det är bara ett kors inget annat. De ovan
nämnda järnkorsen lär vara de äldsta gravvårdarna
på Hållaryds kyrkogård. Gravvårdar av slipad granit
från början av 1900 talet, att döma av årtalen på dem.
Över uppt. farfröändras finns sådana, farfar dog 1893, farfar
1900 och gravvården sattes upp då. Gravvårdar har
bl. a. tillverkats av Karlhamns mekaniska slöjdfabri-
ksten slöjdfabri. Numera är gravvårdarna ganska små
och av ungefär samma modell. Om detta beror på
anmodan från kyrkordet eller en modesak är
32 väl osäkrat. Och på tidigare när höjden var 1, 1 1/2 och 2 m.

var de tämligen lika till utseendet. Gravvårdar
för yrkesfolk, av särskild typ, eller med den dröles
fotografi förekommer inte. En äldre gravplats är
inhägnad med järnstaket. Där vilas medlemmar
av bl. a. en släkt Frägård samt Assessor E. L.
Reinhold Berg f. 1772 d. 1826 och dess fru Maria
Lindmark f. 1748 d. 1820, vid Lantbrukaren Aud.
Reinhold Berg 1823 - 1893 och Älskorn assessor-
kan Charlotta Christina Berg, 1804 - 1872, sedna-
re grevinna Möner. Gravvårdarna över Berg d. ä.
och dess fru är ganska låga och tunna, gråa. På de
fluta gravvårdar står oftast endast familjefaderns
namn och ev. hustruns, med årtal, med ell. utan bet.
familjegrav, samt hemort och yrke, lantbrukaren, sjö-
mannen, fiskearen etc. Någon gång kan där stå fäderna
och familjegrav, en st gravvård finns där det står
far och mor samt förnamnet på en dotter.

33 Vilka psalm. nr. som förekommer mest har uppt.

ej noterat. Att gravstenar lagits från kyrkogården
och använts för annat ändamål är ej beaktat.
När gravar inte längre värddas, jämnas de med
marken, gravstenen flyttas undan, någon ordnad
uppställning av sådana gravstenar förekommer
inte, mest slängs de undan i ett hörn liksom i
buskarna. Gravsmuckning. Gravkullar förekommer
inte längre, tidigare inhägnades gravarna mest av
häckar, haglarn, det finns sådana kvar, nu är det an-
nars vanligen en ram av sten som omgärdar dem.
Uppst. hade en syfte som dog 9 m. gamm. 1905. Då in-
käftes gravplats och på gravan planterades en
rosenbuske. Vad som eljest var planterat på gra-
var i uppst. barndom är ej så många iakttaget.
Numera är rosor vanligt. Några föreställningar
rörande blommor som växte på gravar, ej omtalade.
Före 1915, ungefär var det inte så vanligt att ta med
34 blommor att sätta på gravarna. (läsa blommor.)

Att konstgjorda blommor sattes på gravar vet uppt.
inget om, sådana har aldrig förekommit på
uppt. antörigas gravar. Närboende, som själva
vårdar antörigas gravar brukar kratta i münster
för övrigt blir det mera ensamt. Numera är ju mars
dag och gravsmuckningsdagen de tillfällen då gra-
varna pryds mer än vanligt Oftast är skötsel
av gravarna överlämnad till kyrkorådsmännen
direkt, i en del fall är medel överlämnade till
kyrkoråd, s. k. gravfond. Pärakrausor o. dyl. är
borta för länge sedan. Pärakrausor fanns 1905,
hur långt fört är oäkant, de köptes i stan, men
som sålde dem vet uppt. inget om. De förekom på
de fluta gravar, en eller flera. Den som skötte
gravarna, tog bort dem på vintern, men var de för-
varades är oäkant. De uppgående uppgående att fin-
nas i handel omkring första världskriget, (kom de
måjligen från Tyskland?) Än bruket av lvaude

ljus, ev. gran med ljus på Hållarby kyrkogårds
gravar är inget bekant. Eldbegängelse. Uppgiften
där om ej anskaffade. Bland skogårdens befolkningen
har uppt. aldrig hört frågan om eldbegängelse
diskuteras, vilket kan berä på att denna var
mindre vanlig före 1940. Särskild vrnkund
finns ej, såvitt uppt. vet.

Folktro om kyrkogården. Det kunde talas om att t. ex.
kun ev. annat boteri kunde användas i magiskt
syfte, för botande av sjukdomar, lyke. Den som hän-
lade sådant måste ha om att få låna det och
det skulle lämnas igen. Annars var det tydligen ej
rådigt att ta något från kyrkogården. Följande
har berättats av mrv. kyrkovaktmästaren. På en grav
hade så sent som 1958 legat en pärlkrans. I graven
låg en hustru vars efterl. make inte ville låta den
kransen ligga där längre, varför han tog hem den,
36 var han förvarade den sedan inget om. Men det

blev oro i huset om nätterna och mannen gick omkring och beklagade sig för grannarna över detta. Så kom en son hem och märkte denna oro, men ingen kunde förstå vad det var. Så en dag fick sonen se pärlkrans och undra var för fadern lagit hem den, och den lades till bakka på gravsten och sen blev det lugnt i huset. Senare hade glaset på kransen blivit sönderslaget och kransen var klistad upp på muren. Kyrkvaktm. lade den sedan på skräphögen. När en släkting till gravstens ägare sade då, "måtte det bara gå väl." Kyrkogrämmeleu talades det om, men knappast något om vad detta var f. ö. Inget särskilt sagt om den förste som begravdes på ny kyrkogård, vad som ev. kan ha sagt om tillhörande saker under mytt. Kanndom kom nog aldrig för karns öron. Andra begravningsplatser.

Kyrkogårdar lär finnas på Åstra Bohä och Hårö och bodda öar i Hällaryds skärgård. Om dessa

härnär sig från pesten 1711 etc. senare tidens
koleraepidemi är ej efter forskat. För skärgår-
dens del har det varit havet som orsakat ond bråd-
död. Endast i ett fall, så vitt uppt. vet här till
undantaget en man knivskars till döds på Hallö
1914. Detta skedde inomhus och inga gamla kolersätt
blir nämnda i samband därmed. Sedan att
kasta något på vissa ställen tydl. okänd i skär-
gårdar. Begravningar vid vägskäl etc. okända.

Iländflutna lik frödes till kyrkogårdar. Var det fullt
från skärg. Lög ju auktoriga hand om dem i annat
fall anmälles det till fjärdingsmännen och så fick
sökmenn ta hand om ärendet. Hur det varit länge
littbaka har aldrig omtalats. Så vitt uppt. kunnat
få reda på finns iuk i skärgårdar några
skugrömm vid stränderna som kan tyda på
att de iländflutna lik kan tänkas begravas
på platsen. Bärhus. Ben. gravkapell och bärhus

förekomma. Byggt ruckr. 1935, varför, troligen sam-
band med nya äldre domskammret, som byggdes i
kyrkbyn på 1930 talet, detta hade förrut legat i en annan
p. leg. längre från kyrkan. De flesta äldre stad lik i
kammret, men om lik av n. g. anl. ej kunde förvaras
där fanns i kyrkans närtid endast en kallare
under kyrksholan för detta ändamål. Jordfalt-
ningar där ha ägt rum där, f. ö. är det väl huvud-
sakligen inrättat som lärbus. Om sederna vid be-
sättning där vet uppt inget. Huruvida det ansigs
mer eller mindre beaktansamt att låta b. s. anl. an-
höriga i lärbus, har inte diskuterats nämnvärt i skär-
gårdens från den tiden lärbuset blev uppfört till 1940
då uppt. flyttade därifrån. Majning. Detta ord
användes aldrig i samband med dödsfall.

Vid sorgshuset dörre sätter en buskar, en på var
sida. Något prydnad med gränsis förekom inte,
gran växte ej i skärgården. För övrigt se för-

gäende där detta finns omnämnt. Den risning som
för kom var väl avsedd som hedersbevisning, något
magiskt syfte omnämlades ej. Gravar vid vägen,
ärespantar, utströende av ris för begravnings-
läget, ej omnämlat. Krausar och minnestaclar.
När det började bli vanligt med begravningskrau-
sar vet uppt. inget bestämt om, endast att de
användes 1905 och därefter, pärlkrausar och en
sort med konstgjorda palmblad och blommor.
Krausar av levande blommor vanliga från 1915 unge-
fär. Minneskrausar, minnestaclar, skända för uppt.
liksom upphängning av dylika saker i kyrkan.
Sorgdräkt. Ingen annan färg för sorg än
svart har omnämlats. I uppt. barn dom var sorg-
dräkten för kvinnor en svart klänning utan någon
utsmyckning med krusflor, på huvudet svart
silbesschalitt, förkläde användes endast av
40 mycket gamla kvinnor. Om förklädet valt kan

där för inget sägas, dock, stöjas ö. dyt. förkom ej
och har ej rmtalats. Sörghatt med stöjx före-
kom endast i enstaka fall i skäg. för 1940.
De yngre som var "klädda i hatt" hade emellertid
sörghattar utan stöja på 1930 talet. De övriga
hade då krusflorshalett. Närdukar med svart
kant användes ej. Männenes sorgdräkt, det kan
knappast sägas att sorgen markerades på männens
kläde dräkt. Sörgband om hattar och på armen
förkom inte för 1920. Bandet bars alltid på
vänstra armen, någon bestämd tid kan ej an-
ges, det var vanligen efter vars och ens egen önskan.
När sorgband på rockupplaget blev vanligt i skäg.
är obekant. Sorgtid. Barn var svartklädda
när någon närmare ankörig var död. Alla be-
gravningsgästerna var svartklädda, men ej
sorgklädda. Som sorgdräkt fick uppt. 1905
41 när lillasyster dog, svart förkläde med smala

vita ränder. Sorgtid. Detta iaktogs ej så
strängt för, de sörjande klädde sig bara inte
i något alltför kulört, till dagligt bruk.

För övrigt var det även sällsynt och så noga
bestämd sorgtid, någon bar endast svarta kläder
hela året eft. föräldrar ell. make, medan and-
ra ansåg "man sörjer inte med kläderna".

Sjättefallet gick inte ungdomar till dans eller andra
förtäringar omedelbart efter någon ankörings döl.

Och för övrigt iaktogs de sörjande ett värdigt up-
trädande. Bürgerlig begravning. Inget bekant.

& Ordens begravning. Inget bekant. Farkförenings-
färor får förekomma vid jordfästning i kyrkan.
När de sörjande förekomma i samband med begr.
är obekant. Uppåt har aldrig sett detta.

Militär begravning. Inget bekant. Utlänska

medborgares begravning. Inget bekant. Krigs-

42 flyktingar har vederliga ej begravits i Hållaregd.

Begravningskassar och entreprenörer.

Om begravningskassa finns i socknen är ej bekant, uppt. har aldrig hört sådan anföras.

Begravningsentreprenör finns verkligen inte.

Kyrkvaktmästaren hade på 1938 kistor och svepningar att tillhandahålla. För övrigt torde begravningsentreprenörer från Karlshamn anlitas.

Hur begravningsstycket förändrats beträffande bruket att anlita begravningsentreprenör kan uppt. ej uttala sig om, då detta ej var vanligt före 1940.

Elna Olssons begr. 1932. (nug. saknas!)